

KS. JAROSŁAW R. MARCZEWSKI* – LUBLIN

RUBRYCELE I SCHEMATYZMY DIECEZJI LUBELSKIEJ W DOBIE ZABORÓW

ORDOS AND DIRECTORIES OF THE DIOCESE OF LUBLIN IN THE ERA OF THE PARTITIONS OF POLAND

Abstract

The Diocese of Lublin was established in 1805. However, the announcement of the papal bull was postponed until 1807 for political reasons. As a consequence, it was only from 1808 that ordos and directories of the Diocese of Lublin began to appear. In their external features and content layout, they resembled earlier prints issued in the Dioceses of Chełm. In the years 1808-1918, that is to say, in the period of the partitions of Poland, 111 ordos and 105 directories of the Diocese of Lublin were published. All of them were found, due to intensive research, in the archival and library institutions of Lublin. Ordos and directories of the Diocese of Lublin were published both in Warsaw and Lublin. They were in Latin, Polish and Russian. In the ordos, the liturgical calendar was included, followed by pastoral and liturgical announcements important from the point of view of the Diocese's life and the ministry of the priests. The directories included information about the entire Church hierarchy under Russian rule, and about the clergy and institutions of the Diocese of Lublin. All the mentioned data have become a valuable source for research into the Church's past.

Keywords: ordo; directory; clergy; the Diocese of Lublin

Translated by Rev. Jarosław R. Marczewski

* Ks. Jarosław R. Marczewski – dr hab. teologii w zakresie historii Kościoła, Instytut Nauk Teologicznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: jaroslaw.marczewski@kul.pl
<https://orcid.org/0000-0002-7021-6806>

Wiele diecezji polskiego Kościoła, zarówno historycznych, jak i współczesnych, doczekało się już opracowań – mniej lub bardziej szerokich – dotyczących ich rubrycel i schematyzmów¹. Tematyka ta pozostaje bowiem intrygująca tak na poziomie samej kwerendy bibliotecznej bądź archiwalnej, jak też w aspekcie ściśle merytorycznym. Zlokalizowanie kolekcji wspomnianych druków i oszacowanie ich wartości informatywnej przyczynia się zarazem do uprzystępnienia tych ciekawych materiałów źródłowych, mogących lokalnie posłużyć badaniu kościelnej przeszłości instytucjonalnej, społecznej i kulturowej. W przypadku diecezji lubelskiej takiego opracowania jak dotąd nie było. W niniejszym artykule postawiono sobie zatem za

¹ B. Kumor, *Schematyzmy diecezji tarnowskiej z XIX wieku jako źródło demograficzne*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, 1 (1967) s. 67-87; T. Krahel, *Schematyzmy diecezji wileńskiej jako źródło historyczne*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 38 (1979) s. 109-149; 39 (1979) s. 191-235; H. Kramarz, *Schematyzmy galicyjskie jako źródło historyczne*, „Studia Historyczne”, 25 (1982) z. 1, s. 27-48; W. Kowalski, *Schematyzm diecezji krakowskiej z tzw. kopiarza wiślickiego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 81 (2004) s. 101-138; G. Zamojski, *Schematyzmy diecezji przemyskiej ob. lac. jako źródło statystyczno-kartograficzne*, „Rocznik Przemyski”, 41 (2005) z. 4, s. 127-142; H. Kramarz, *„Schematyzmy galicyjskie” (1776-1914) jako c.k. rocznik sprawozdawczy dotyczący obsady kadrowej władz, urzędów, towarzystw i instytucji*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej”, 10 (2007) z. 1, s. 5-29; J. Kopiec, *Schematyzmy diecezji opolskiej z lat 1947-1974*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 61 (1992) s. 167-216; A. Kwaśniewski, *Rubrycele i schematyzmy diecezji kieleckiej (1808-1818)*, „Z Dziejów Regionu i Miasta. Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej”, 4 (2013) s. 57-77; tenże, *Rubrycele i elenchusy diecezji krakowskiej z lat 1801-1848*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne”, (2014) s. 205-245; P. Górecki, *Opolskie roczniki diecezjalne 1947-2010*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 34 (2014) s. 207-230; P. Kardyś, *Rubrycele i schematyzmy diecezji żmudzkiej z lat 1853-1914 zachowane w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach*, „Nasza Przeszłość”, 126 (2016) s. 291-319; S. Bylina, *Schematyzm Diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej w latach 1945-1992*, „Rocznik Białoskopodlaski”, 24 (2016) s. 293-316; Ł. Krucki, *Rubrycele i schematyzmy archidiecezji gnieźnieńskiej. Katalog druków przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie*, Gniezno 2016; M. Hałaburda, *Katalog rubrycel diecezji pińskiej 1926-1939 znajdujących się w księgozbiorze Archiwum Diecezjalnego w Drohiczynie*, „Studia Teologiczne. Białystok, Drohiczyn, Łomża”, 35 (2017) s. 241-260; S. Konarska-Zimnicka, *Ze zbiorów Archiwum Diecezjalnego w Kielcach: rubrycele i schematyzmy diecezji tyraspolskiej 1858-1913*, „Archeion”, 118 (2017) s. 341-364; M. Różański, *Schematyzmy diecezji łódzkiej w okresie II Rzeczypospolitej (1922-1939) jako źródło do poznania jej struktury organizacyjnej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 110 (2018), s. 311-326; T. Moskał, *Rubrycele i schematyzmy diecezji sandomierskiej (1818-1992)*, „Roczniki Teologiczne”, 65 (2018) z. 4, s. 39-50; J.R. Marczewski, *Rubrycele i schematyzmy diecezji chełmsko-lubelskiej*, „Roczniki Teologiczne”, 65 (2018) z. 4, s. 51-71; M. Hałaburda, *Schematyzmy diecezji pińskiej (1926-1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 112 (2019) s. 151-166; J.R. Marczewski, *Rubrycele i schematyzmy łacińskiej diecezji chełmskiej*, „Roczniki Teologiczne”, 66 (2019) z. 4, s. 21-39; Ł. Krucki, *Rubrycele i schematyzmy archidiecezji gnieźnieńskiej (1532-2019)*, „Roczniki Teologiczne”, 67 (2020) z. 4, s. 5-39; J. Szczepaniak, *Rubrycele diecezji krakowskiej z lat 1735-1811 przechowywane w księgozbiorze podręcznym Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 114 (2020) s. 353-370; tenże, *Zawartość i katalog rubrycel diecezji krakowskiej z lat 1735-1811 znajdujących się w księgozbiorze podręcznym Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 115 (2021) s. 471-502.

cel uzupełnienie tego braku przynajmniej w pewnym zakresie chronologicznym. Ramy dziejowe tematu świadomie ograniczają go do doby zaborów, poczynając od realnego zaistnienia diecezji lubelskiej, jako wykwitnięcia zmienionych przez zabory okoliczności historycznych funkcjonowania Kościoła na ziemiach polskich, aż do końca niewoli narodowej i odzyskania wolności także w obszarze życia religijnego.

Zarys organizacji diecezji lubelskiej w okresie zaborów

Kontekstem wydawania rubrycel i schematyzmów każdej diecezji był miejscowy kształt życia religijnego. Stąd lokalna tradycja kościelna, zasięg granic oraz wewnętrzna struktura diecezji, także diecezji lubelskiej, znajdowały swoje bezpośrednie odbicie w określonej formie zewnętrznej, układzie i zawartości treściowej omawianych druków.

Jeszcze przed ostatecznym upadkiem polskiej państwowości stanął na Sejmie Wielkim projekt powołania do istnienia diecezji łączącej w sobie pierwiastek chełmski i lubelski. Chodziło bowiem o to, aby okrojona z terytorium i dochodów w wyniku pierwszego rozbioru diecezja chełmska obrządku łacińskiego zyskała na nowo stabilność organizacyjną i duszpasterską. W rezultacie, mocą decyzji sejmowych wydanych 11 czerwca 1790 roku, pozostający pod polskim władaniem fragment diecezji chełmskiej został powiększony o rozleglejszy teren pochodzący głównie z archidiaconatu lubelskiego diecezji krakowskiej. Biskup miał w konsekwencji nosić tytuł biskupa lubelskiego i chełmskiego. Stolica Apostolska zatwierdziła zmiany cyrkumskrypcyjne 20 lipca 1790 roku, pozostawiając wszakże dotychczasową, tj. chełmską tytulaturę biskupa². Niemniej jednak w praktyce życia kościelnego i państwowego utrwałać się zaczęła nowa, nieformalna nazwa: diecezja chełmsko-lubelska³.

Po trzecim rozbiore, w wyniku zabiegów władz zaborczych, Stolica Apostolska powołała do istnienia diecezję lubelską, obejmującą pozostającą pod austriackim panowaniem część tzw. diecezji chełmsko-lubelskiej, a także włączone do niej fragmenty diecezji łuckiej, płockiej i poznańskiej. Bulla erekcyjna Piusa VII *Quemadmodum Romanorum Pontificum* została wydana 23 września 1805 roku. W rzeczywistości jednak, ze względu na skomplikowaną sytuację polityczną Cesarstwa Austriackiego, w którego skład wchodziły wówczas tereny objęte granicami nowo erygowanej diecezji lubelskiej, wykonanie postanowień papieskich nastąpiło dopiero ponad dwa lata później – 19 października 1807 roku⁴.

Diecezja lubelska była spadkobierczynią tradycji diecezji chełmskiej, czego wyrazem miał pozostawać fakt translokacji katedry z Krasnegostawu do Lublina, przemianowanie kapituły chełmskiej na kapitułę lubelską oraz ustanowienie pierwszym biskupem lubelskim Wojciecha Skarszewskiego – ostatniego biskupa chełmskiego. Z drugiej strony, to właśnie dziedzictwo lubelskie, a nie chełmskie stanowiło główny składnik terytorialny i demograficzny nowej diecezji.

² B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 20 (1970) s. 322-325.

³ Marczewski, *Rubrycele i schematyzmy diecezji chełmsko-lubelskiej*, s. 52-53.

⁴ Kumor, *Granice metropolii i diecezji*, s. 325-328.

Przemiany zachodzące na mapie politycznej w dobie wojen napoleońskich miały poważne konsekwencje dla wczesnego okresu dziejów diecezji lubelskiej. Najpierw, w kontekście utworzenia Księstwa Warszawskiego, biskup lubelski uzyskał w 1811 roku jurysdykcję nad odebranymi Austrii terenami zamojskimi. Już pod zmienionym, tj. rosyjskim zaborem, w ramach kongresowego Królestwa Polskiego, 30 czerwca 1818 roku bullą *Ex imposita nobis*, wydaną przez Piusa VII, ustanowiony został kształt diecezji, okrojony o terytoria podlaskie, ale z przyłączonymi terenami nadwiślańskimi, odebranymi zniesionej diecezji kieleckiej⁵. Diecezja lubelska, dotąd zależna od metropolii lwowskiej, weszła teraz w skład warszawskiej prowincji kościelnej⁶.

Kształt diecezji zarysowany po kongresie wiedeńskim przetrwał niemal pół wieku. Dopiero mocą decyzji rosyjskich władz zaborczych z 20 maja 1867 roku do diecezji lubelskiej przyłączone zostały, jako skutek carskich represji po powstaniu styczniowym, tereny zniesionej diecezji podlaskiej. Pomimo przejścia tego terytorium w administrację przez biskupów lubelskich, pełna akceptacja papieska dla wymuszonego stanu rzeczy przyszła dopiero 30 grudnia 1889 roku. Niecałe trzy dekady później, tj. 24 września 1918 roku, diecezja podlaska została przywrócona do istnienia w warunkach odradzającego się polskiego bytu państwowego⁷.

Kolekcja druków

Rubrycele, będąc z natury rzeczy drukami ściśle użytkowymi, przeznaczonymi na określony rok liturgiczny, a zatem podlegającymi dezaktualizacji, nie pretendowały w oczach współczesnych do miana wydawnictw długofalowo cennych. Podobnie schematyzmy, zawierające informacje o kształcie organizacyjnym i personalnym danej diecezji, przy nieustannej zmienności stanowisk i funkcji osób duchownych oraz rzadszych co prawda, ale zachodzących przemianach w dziedzinie kościelnych struktur, były wypierane przez wciąż uzupełniane nowe druki. Dopiero z perspektywy dziejów dało się zauważyć, jak ciekawymi i zarazem systematycznymi wiadomościami z wielu dziedzin życia kościelnego dysponował ten, kto miał wgląd w wachlarz omawianych publikacji. W tych okolicznościach zestawienie pełnej kolekcji rubrycel i schematyzmów ukazujących się dla danej diecezji w ciągu całego jej istnienia staje się poważnym, ale zarazem także podstawowym wyzwaniem w ramach prowadzonej kwerendy. W przypadku diecezji lubelskiej właściwym kręgiem instytucjonalnym prowadzonych poszukiwań pozostają w sposób naturalny centralne archiwa i biblioteki Lublina, zarówno te kościelne, jak i państwowe.

Lubelskie rubrycele i schematyzmy⁸ doby zaborów udało się odnaleźć w pięciu miejscowych instytucjach. Należą do nich: Archiwum Państwowe w Lublinie,

⁵ Kumor, *Granice metropolii i diecezji*, s. 329-330.

⁶ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*, Kraków 1980, s. 40-45.

⁷ Kumor, *Granice metropolii i diecezji*, s. 331.

⁸ W artykule zrezygnowano z zamieszczania w przypisach szczegółowych informacji bibliograficznych o rubrycelach i schematyzmach wystarczająco jasno wskazanych w tekście głównym za pomocą roku, na który dana publikacja była przeznaczona.

Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie, Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz Biblioteka Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie. Niestety, w żadnej ze wskazanych instytucji omawiane druki nie występują w komplecie. Pełny zestaw rubrycel winien się bowiem składać ze 111 druków. Schematyzmy natomiast, inaczej niż rubrycele, nie musiały być publikowane na wszystkie lata. Przekonuje o tym nie tylko sama kwerenda biblioteczna i działania porównawcze, ale także przypadkowa nota marginalna zachowana w rubryceli na rok 1866, przechowywanej w Archiwum Archidiecezjalnym Lubelskim: „W tym roku katalogu duchowieństwa nie było”. Wydaje się, że schematyzmy nie ukazywały się na lata 1810-1811 oraz 1866-1869. Pełny zestaw tych publikacji winien zatem liczyć 105 egzemplarzy.

Największy zbiór rubrycel znajduje się w Bibliotece Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie. Spośród 111 druków na lata 1808-1918 przechowywanych jest tu 100 publikacji. Z kolei spośród 105 schematyzmów można tu odnaleźć 95 druków. W Archiwum Archidiecezjalnym Lubelskim znajduje się 95 rubrycel i 92 schematyzmy. W Bibliotece Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II przechowywanych jest 66 rubrycel i 66 schematyzmów. Warto przy okazji zauważyć, że posiadane przez uniwersytecką bibliotekę druki zostały poddane digitalizacji i znajdują się w powszechnym dostępie internetowym⁹. W Archiwum Państwowym w Lublinie znajduje się 48 rubrycel i 48 schematyzmów. Najmniej omawianych druków przechowuje Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie. Są to tylko 34 rubrycele i tyle samo schematyzmów. Łącznie zatem – zestawiając zasoby lubelskich instytucji archiwalnych i bibliotecznych w celu skompletowania listy druków na lata 1808-1918 – spośród oczekiwanych 111 rubrycel i przypuszczalnie 105 schematyzmów można odnaleźć wszystkie publikacje. Warto zaznaczyć, że w *Bibliografii* Karola Estreichera odnotowano jedynie część z nich¹⁰. Pełne zestawienie obecnie zachowanej kolekcji rubrycel i schematyzmów zawiera poniższa tabela.

⁹ Biblioteka Uniwersytecka KUL, *Consignatio Cleri Saecularis ac Regularis Dioecesis Lublinensis pro Anno Domini (...) Confecta*, <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/14618> (dostęp: 15.03.2020); tamże, *Ordo Officii Divini ad Usus Dioecesis Lublinensis pro Anno Domini...*, <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/14476> (dostęp: 15.03.2020).

¹⁰ K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX wieku*, cz. I, t. 3, Kraków 1962, s. 36; cz. I, t. 4, Kraków 1963, s. 70, 146-148.

Tab. 1. Rubryce (R) i schematyzmy (S) diecezji lubelskiej na lata 1808-1918 przechowywane w Archiwum Archidiecezjalnym Lubelskim (AAL), Archiwum Państwowym w Lublinie (APL), Bibliotece Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (BUKUL), Bibliotece Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie (BMSDL) oraz Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie (WBPŁŁ)

Rok	AAL	APL	BUKUL	BMSDL	WBPŁŁ
1	2	3	4	5	6
1808	R			R	
	S			S	
1809	R				
	S				
1810	R			R	
1811		R			
1812		R			
		S			
1813		R			
		S			
1814		R		R	
		S		S	
1815		R		R	
		S		S	
1816	R				
	S				
1817	R				
	S				
1818				R	
	S			S	
1819	R			R	
	S			S	
1820	R	R			
	S	S			
1821		R		R	
		S		S	
1822		R		R	
		S		S	

1	2	3	4	5	6
1823		R		R	
		S		S	
1824		R		R	
		S		S	
1825		R		R	
		S		S	
1826	R			R	
	S			S	
1827	R			R	
	S			S	
1828	R			R	
	S			S	
1829	R			R	
	S			S	
1830	R	R			
	S	S			
1831	R			R	
	S			S	
1832	R			R	R
	S			S	S
1833	R			R	
	S			S	
1834	R			R	
	S			S	
1835	R			R	
	S			S	
1836	R			R	
	S			S	
1837	R			R	
	S			S	
1838	R			R	
				S	
1839		R		R	
		S		S	
1840	R		R	R	
	S		S	S	

1	2	3	4	5	6
1841	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1842		R		R	
		S		S	
1843	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	S
1844	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1845		R	R	R	R
	S	S	S	S	S
1846	R		R	R	
	S		S	S	
1847	R				
	S				
1848	R		R	R	
	S		S	S	
1849	R		R	R	
	S		S	S	
1850	R		R	R	
	S		S	S	
1851	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1852		R	R	R	
		S	S	S	
1853	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1854	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	S
1855	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	S
1856	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1857	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	S

1	2	3	4	5	6
1858	R			R	
	S			S	
1859	R		R	R	R
	S		S	S	S
1860	R			R	R
	S	S		S	S
1861	R			R	
	S			S	
1862	R		R	R	R
	S		S	S	S
1863	R	R	R		R
	S	S	S		S
1864	R		R	R	R
	S		S	S	S
1865	R		R	R	R
	S		S		S
1866	R			R	R
1867	R			R	R
1868	R			R	
1869	R			R	R
1870	R	R		R	R
	S	S	S	S	
1871	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1872	R	R		R	R
	S			S	
1873	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	
1874	R		R	R	R
	S	S	S	S	S
1875	R		R	R	R
	S		S	S	S

1	2	3	4	5	6
1876		R			
	S	S	S	S	S
1877	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1878	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1879	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	S
1880	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1881	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1882	R		R	R	R
	S		S	S	S
1883	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1884	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1885	R		R	R	R
	S		S	S	S
1886	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	S
1887	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1888	R		R	R	
	S		S	S	
1889	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1890	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	S
1891	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1892	R		R	R	
	S			S	

1	2	3	4	5	6
1893	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	S
1894	R	R	R	R	
	S	S	S	S	S
1895	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1896	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	S
1897	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1898	R		R	R	
	S		S	S	
1899	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	S
1900	R	R		R	R
	S	S		S	S
1901	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1902	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	S
1903	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1904	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	S
1905	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1906	R		R	R	
	S		S	S	
1907	R		R	R	
	S		S	S	
1908	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	S
1909	R		R	R	
	S		S	S	S

1	2	3	4	5	6
1910	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	S
1911	R	R	R	R	R
	S	S	S	S	S
1912	R		R	R	
	S	S	S	S	
1913	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1914	R	R	R	R	
	S	S	S	S	
1915	R		R	R	
	S		S	S	
1916	R		R	R	
	S		S	S	S
1917	R	R	R	R	
	S	S	S	S	S
1918	R		R	R	
	S			S	S

Źródło: opracowanie własne

Typologia druków

Rubrycele i schematyzmy lubelskie określane były różnymi tytułami. W każdym przypadku nazewnictwo wskazywało jednak na ten sam rodzaj zawartości publikacji. W latach 1808-1809, 1843-1845 oraz 1862-1918 publikacje wychodziły pod tytułem *Directorium*. W latach 1810-1842 i 1846-1861 nazywano je *Ordo*. Pierwsza z nazw została zatem zastosowana 62 razy, podczas gdy druga wystąpiła 49 razy. Stosunkowo niewielka dysproporcja nie akcentuje żadnej z form jako szczególnie preferowanej. Dodatkowo, o tym, że dla ówczesnych terminy te oznaczały to samo, świadczy fakt, że rubrycele na lata 1862-1869 na stronie przedtytułowej zaopatrzone w nazwę *Ordo*, zaś na stronie tytułowej wystąpiła nazwa *Directorium*. Warto dodać, że po wydaniu ukazu tolerancyjnego i zniesieniu cenzury rewolucyjnej odważono się – od 1907 roku – przypominać w nazwach rubrycel, iż przeznaczano je dla diecezji lubelskiej oraz diecezji podlaskiej. Było to tym bardziej ciekawe, że w tym czasie fakt zlikwidowania przez carat diecezji podlaskiej był już przecież formalnie zaakceptowany przez Stolicę Apostolską.

Tytuły schematyzmów też były różne. W latach 1808-1809, 1812-1836, 1842, 1857-1865 oraz 1870-1918 posługiwano się nazwą *Catalogus*. W latach 1837-1841 funkcjonowała nazwa *Consignatio*. Schematyzmy z lat 1843-1856 określano mianem *Elenchus*. Zawartość treściowa publikacji wprowadzała dalsze rozróżnienia

w tytule, stąd schematyzmy *cleri saecularis* bądź *cleri saecularis et regularis*, bądź *ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis*, bądź też *universi cleri*.

Wszystkie rubrycele diecezji lubelskiej mają XIX-wieczny format biblioteczny *sedecimo*, mieszczący się w granicach 15-19 cm. Wskazana tendencja wzrostu rozmiarów następowała wyraźnie od pierwszych lat drugiej połowy XIX stulecia.

Okładki zachowanych rubrycel są zróżnicowane. Wśród okładek oryginalnych dominują tekturowe, od lat 70. XIX wieku zaopatrzone niekiedy w tłoczone zdobienia i tytuły publikacji. Okładki nieoryginalne pochodzą zarówno z XIX wieku – wówczas wiele rubrycel zostało oprawionych razem w zdobione okładki skórzanne, jak też z XX wieku – wtedy oprawiane były w szare płótno i tekturę. Należy wszakże zauważyć, że okładki druków różnicowano już na etapie wydawniczym i to w stosunku do tej samej publikacji. Przykładowo, odnaleziona informacja o drukach na rok 1900 wskazuje, że współoprawne rubrycele i schematyzmy były zaopatrzone bądź w okładki ozdobne, bądź zwykle tekturowe, bądź też w okładki papierowe¹¹.

Rubrycele lubelskie były wydawane z polecenia rządców diecezji. Znajdowało to swoje odzwierciedlenie w formule stosowanej i zamieszczanej na kartach tytułowych: *sub auctoritate, auctoritate et mandato*. W większości przypadków rubrycele wydawano mocą autorytetu urzędujących biskupów lubelskich. I tak w latach 1808-1824 z polecenia bp. Wojciecha Skarszewskiego, w latach 1825-1839 – bp. Józefa Marcelego Dziecielskiego, w latach 1854-1863 – bp. Wincentego a Paulo Pieńkowskiego, w latach 1873-1879 – bp. Walentego Baranowskiego, w latach 1884-1885 – bp. Kazimierza Wnorowskiego, a w latach 1891-1915 – bp. Franciszka Jaczewskiego. W okresie sediswakancji rola ta przypadła administratorom diecezji. I tak w latach 1840-1842 rubrycele wydawano z polecenia bp. Mateusza Maurycego Wojakowskiego, w latach 1864-1869 – ks. Kazimierza Sosnowskiego, w latach 1870-1872 – bp. Walentego Baranowskiego, w latach 1880-1883 – ks. Szymona Koziejowskiego, w latach 1886-1890 – ks. F. Jaczewskiego, a w latach 1916-1918 – ks. Zenona Kwieka. Jedynie w latach 1843-1853 w rubrycelach nie zamieszczono informacji z czyjego polecenia były one wydawane. Skądinąd jednak należy przypuszczać, że zasada – wyływająca z kanonicznego porządku życia kościelnego – pozostawała niezmienna. Zapewne zatem rubrycele na lata 1843-1845 wyszły pod auspicjami administratora diecezji bp. M.M. Wojakowskiego. Po jego śmierci zaś rubrycele na lata 1846-1853 miały sankcję kolejnego administratora, ks. Wincentego a Paulo Pieńkowskiego.

Rubrycele zawierają niewiele danych na temat ich redaktorów. Przypuszczalnie pochodzili oni z kręgu kapitulnego bądź konsystorskiego, co było charakterystyczne dla ówczesnej doby. Potwierdzenie stanowią w tym wypadku informacje – jedyne tego rodzaju – zawarte w rubrycelach na lata 1844-1847. Otóż rubrycele te przygotował ks. Hipolit Stawiński. Był on wówczas urzędnikiem konsystorza

¹¹ Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (dalej: AAL), sygn. Rep 60 B IIa 112, O rubrycelach i katalogach drukami ogłaszanych 1899-1902, bez paginacji, Rachunek pieniędzy otrzymanych za rubrycele i katalogi na 1900 rok.

lubelskiego w stopniu adiunkta i zarazem wikariuszem lubelskiej katedry¹². Inni redaktorzy z okresu zaborów pozostają nieznani.

Miejsca wydawania rubrycel i schematyzmów diecezji lubelskiej zmieniały się w ciągu dziejów. Publikacje na lata 1808-1824 nie zostały zaopatrzone w informacje o drukarni, spod której prasy wyszły. Dopiero poczynając od roku 1825, w każdym z druków znalazła się wiadomość o miejscu jego wydania. Co ciekawe, aż po lata 60. XIX wieku rubrycele lubelskie były wydawane zmiennie – w Warszawie bądź w Lublinie. Tak więc rubrycele na lata 1825-1840 były wydawane w Warszawie u księży misjonarzy przy kościele pw. Świętego Krzyża (*Varsaviae ad Sanctam Crucem*). W rubrycelach na lata 1842 i 1843 znalazła się informacja o wydrukowaniu rubrycel w Lublinie, choć nie została podana nazwa oficyny wydawniczej¹³. W kolejnych latach 1844-1845 druk rubrycel powrócił do Warszawy, jednak tym razem trafił do oficyny ojców pijarów (*Varsaviae Typis Scholarum Piarum*). Rubrycele na lata 1846-1849 były wydane w Lublinie u Szabsa Gutfelda (*Lublina Typis S. Gutfeld*). Rubrycelę na rok 1850 wytłoczono znowu u ojców pijarów. Rubrycele na lata 1851-1854 wydrukowano z kolei w Lublinie u Józefa Kossakowskiego (*Lublina Typis Josephus Kossakowski*)¹⁴. Publikacje na lata 1855-1862 wyszły z drukarni księży misjonarzy w Warszawie. Na stałe do Lublina sprowadzono druk rubrycel, począwszy od publikacji na rok 1863, która ukazała się u Józefa Nowaczyńskiego (*Lublina Typis J. Nowaczyński*)¹⁵. W kolejnych latach zmieniały się wszakże drukarnie lubelskie wydające rubrycele. Publikację na rok 1864 wydrukowano u Władysława Kossakowskiego (*Lublina Typis Ladislai Kossakowski*), rubrycele na lata 1865-1868 ponownie u J. Nowaczyńskiego, a na rok 1869 w Drukarni Rządowej (*Lublina Typis Gubernii Lublinensis*). Trwałą stabilizację przyniosły dopiero następne lata, jako że od tej pory rubrycele drukowano u Kossakowskich. Co więcej, także współoprawne z rubrycelami schematyzmy lubelskie zaczęto dodatkowo opatrywać nazwą drukarni. Zatem rubrycele i schematyzmy na lata 1870-1882 wydawano pod szyldem W. Kossakowskiego, zaś na lata

¹² Hipolit Stawiński (1815-1876) – kapłan diecezji lubelskiej, wyświęcony w 1840 roku, prepozyt kościoła pw. Ducha Świętego w Lublinie, regens konsystorza lubelskiego, prokurator lubelskiej kapituły katedralnej, od 1853 roku proboszcz w Parczewie, od 1855 roku inkardynowany do diecezji podlaskiej; AAL, sygn. Rep 60 A 253, Wykaz tabelaryczny duchowieństwa świeckiego 1839-1846, k. 13v-14r; sygn. Rep 60 A 254, Wykaz tabelaryczny duchowieństwa świeckiego 1847-1864, k. 23v, 40v, 47v, 65v-66r; S. Dzyr, *Diecezja podlaska i jej duchowieństwo w latach 1818-1867*, w: *Dzieje diecezji janowskiej czyli podlaskiej w latach 1818-1867*, red. E. Jarmoch, S. Bylina, R. Wiszniewski, Siedlce 2017, s. 169.

¹³ W tym czasie działały w Lublinie następujące drukarnie: Drukarnia Kazimierza Szczepańskiego, Drukarnia Rządowa, Drukarnia Szabsa Gutfelda; P. Gdula, *Drukarstwo lubelskie*, „Annuaire Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio F. Historia, 8 (1953) s. 70.

¹⁴ Kossakowscy wznowili działalność po Janie Karolu Pruskim, który działał w Lublinie w latach 1813-1823; Gdula, *Drukarstwo lubelskie*, s. 65-68.

¹⁵ Przedsiębiorstwo o nazwie Zakład Artystyczno-Litograficzny i Drukarnia Józefa Nowaczyńskiego kontynuowało w Lublinie tradycje Drukarni Kazimierza Szczepańskiego; Gdula, *Drukarstwo lubelskie*, s. 68-69.

1883-1918 – Michaliny Kossakowskiej (*Lublina Typis Michaelinae Kossakowska*)¹⁶. Łącznie zatem spośród 93 rubrycel opatrzonych informacją o miejscu wydania 66 ukazało się w Lublinie, a 27 w Warszawie. Najczęściej, bo 54 razy, drukowano je u Kossakowskich, a w 25 przypadkach przy kościele Świętego Krzyża.

Rubrycele i schematyzmy wydawane były na kolejne, nadchodzące lata. W związku z tym, aby nie uniemożliwić korzystania z ich treści od początku nowego roku kalendarzowego, musiały ukazywać się jeszcze w roku poprzedzającym. Data ukazania się nie była w związku z tym podawana, a na stronach tytułowych zamieszczano informację o roku, na który rubrycela była przeznaczona. Warto wszakże zauważyć, że nie zawsze udawało się przygotować rubrycele z odpowiednim wyprzedzeniem. Można się o tym przekonać na podstawie dat wydania kościelnego *imprimatur* oraz państwowego zezwolenia cenzury. Pierwszy raz zgoda cenzora rządowego na wydanie rubryceli została zamieszczona w publikacji na rok 1850. Data udzielenia aprobaty, z zastrzeżeniem złożenia w urzędzie cenzury przepisanej prawem liczby drukowanych egzemplarzy, to 2 stycznia 1850 roku. Wydaje się zatem, że rubrycela ta ukazała się najwcześniej dopiero w pierwszych dniach obowiązywania jej liturgicznych wskazań i przepisów. Podobne wypadki zachodziły także później. I tak w roku 1863 cenzor wydał zgodę na druk 15 stycznia, w roku 1875 było to 6 marca, a w roku 1886 – 9 stycznia. Miejszem wydawania zgody przez władze państwowe na drukowanie był cenzorski urząd w Warszawie, z wyjątkiem roku powstania styczniowego – 1863, gdy zamiast cywilnego urzędu cenzora zgodę taką wydał w Lublinie przeznaczony do tego urzędnik wojskowy. Informację o wydaniu kościelnego *imprimatur* zamieszczano w rubrycelach, począwszy od druku na rok 1868. Było to zwykle w Lublinie, z wyjątkiem roku 1872, gdy bp W. Baranowski udzielił zezwolenia, przebywając w Petersburgu. Zgoda kościelna zwykle poprzedzała zgodę cenzury państwowej. Niekiedy była bardzo wczesna, jak np. w latach 1872, 1873 i 1895, gdy wydawano ją w lipcu. W latach 1896, 1897, 1899 i 1914 została udzielona w czerwcu. W roku 1898 była wydana 5 maja, a w roku 1915 nawet 21 kwietnia. Konsekwentnie, wcześniejsza była w takich przypadkach również zgoda cenzury państwowej. Ostatecznie zresztą pozwolenie cenzury państwowej przestało być wymagane i drukowane, począwszy od rubryceli na rok 1907.

Warto odnotować, że od publikacji na rok 1865 zaczęto w drukach umieszczać zgodę kościelną i rządową także na wydawanie schematyzmów diecezjalnych. Od publikacji na rok 1880 zaniechano wszakże zgody kościelnej, a w spisach instytucji diecezjalnych i duchowieństwa pozostała już tylko aprobatą cenzury rządowej, usunięta – podobnie jak w przypadku rubrycel – od schematyzmu na rok 1907.

¹⁶ Drukarnia Kossakowskich została założona w 1847 roku przez Józefa Kossakowskiego, który prowadził ją do swojej śmierci w 1857 roku. Po nim przejął ją jego syn Władysław (zm. 1870), jego żona Michalina (zm. 1894), następnie ich pierwsza córka Pelagia Ostachiewicz (zm. 1907) i wreszcie druga córka Karolina Rogowska, która pozostawała właścicielką do końca doby zaborów. Po niej od 1918 roku zakład przejęli Jadwiga i Tadeusz Wierzbiccy, a po nich w 1939 roku Jan Józwiakowski. Firma przetrwała do 1949 roku pod nazwą Drukarni Michaliny Kossakowskiej; D. Walkowska, *Drukarnia Kossakowskich (1846-1939)*, w: *Studia z dziejów drukarstwa i księgarstwa w Lublinie w XIX i XX wieku*, red. B. Szyndler, Lublin 1988, s. 127-128, 130-132, 144-145.

Należy jeszcze zauważyć, że przy rubryceli i schematyzmie na rok 1865 występowały inne daty zgody cenzury na każdy z druków. Czy świadczyło to o osobnym ich opublikowaniu? Niekoniecznie, były to bowiem z zasady druki współoprawne. W każdym razie jednak wydaje się, że nad uzyskaniem zgody na ich publikację procedowano wówczas osobno. Jednak już od rubryceli i katalogu na rok 1870 widniały w drukach te same daty zezwolenia urzędu cenzorskiego.

Paginacja druków zaczęła być na stałe stosowana od rubryceli i schematyzmu na rok 1823. Najmniejsza objętościowo rubrycela liczyła 35 stron i została wydana na rok 1855. Natomiast największa, wydana na rok 1913, zawierała 136 stron. Z kolei najmniejszy schematyzm liczył 24 strony i wydany był na rok 1865. Największy, liczący 190 stron, wydano na rok 1874.

Ciekawostką pozostaje fakt zaopatrywania niektórych rubrycel w informacje o cenie egzemplarza. W latach 1814-1819 wynosiła ona 2 zł 15 gr, w latach 1820-1828 – 3 zł, w latach 1831-1840 było to 3 zł 15 gr, a w roku 1841 – 3 zł 23 gr. Dwie ostatnie informacje na ten temat umieszczono w rubrycelach na lata 1866-1867. Było to odpowiednio 35 i 40 kopiejek.

W niektórych innych rubrycelach zamieszczano nakaz modlitwy w intencji osób będących fundatorami publikacji. Wydaje się zatem, że w tych latach dystrybuowano rubrycele *gratis* w związku z wykupieniem nakładu mocą gestu o charakterze pobożnościowym. Po raz pierwszy tego rodzaju informacja znalazła się w rubryceli na rok 1842. Nie zawsze dostarczała ona wiedzy o tym, kto był aktualnym darczyńcą (*Ratione obtenti Directorii quilibet sacerdos unam Missam pro animabus Joannis, Rosaliae et consanguineorum absolvere tenetur*). Niekiedy jednak benefaktor wymieniony był wprost, jak np. w rubryceli na rok 1862 (*Pro anima fundatoris huius Directorii p.m. Michaelis Leszczyński¹⁷ et consanguineorum illius quilibet sacerdos saecularis unum Sacrificium Missae absolvere tenetur*). W sumie informacje o obowiązku odprawienia Mszy św. zgodnie z podaną w otrzymanej bezpłatnie rubryceli intencją zawarto w publikacjach 21 razy w okresie 1842-1865. Wydaje się, że od roku 1866 rubrycele były już stale płatne.

Językiem lubelskich rubrycel i schematyzmów była początkowo wyłącznie łacina. W rubryceli na rok 1851 pojawił się po raz pierwszy w większym zakresie język polski. Po polsku zostały wówczas zapisane obowiązkowe modlitwy za carski dom panujący, przeznaczone do odmawiania w czasie nabożeństw galowych. W latach 1864-1867 zamiast tekstów w języku polskim pojawił się tekst łaciński, w roku 1868 zarówno polski, jak też łaciński, zaś w latach 1869-1875 i 1877 – wyłącznie polski. Dodatkowo od roku 1871 zaczęły pojawiać się fragmenty ogłoszeń o egzaminach w języku polskim, a w roku 1882 dołączono jeszcze polski tekst trydenckiego wyznania wiary. Przełomowy był zaś rok 1876, kiedy w publikacjach zastosowano po raz pierwszy także język rosyjski. Mianowicie: schematyzm wydany został równoległe w języku łacińskim i rosyjskim, przy czym część rosyjska – co stało się trwałą praktyką – była nieco uboższa w informacje. Rosyjskie schematyzmy, równoległe z łacińskimi, wychodziły jeszcze na lata 1877-1883, 1887, 1890,

¹⁷ Michał Leszczyński (1761-1848) – kapłan diecezji lubelskiej, wyświęcony w 1800 roku, kanonik kapituły katedralnej lubelskiej od 1830 roku; AAL, sygn. Rep 60 A 252, Wykaz tabelaryczny duchowieństwa świeckiego 1835-1838, k. 50v-51r; sygn. Rep 60 A 254, k. 9v.

1893-1894 i po raz ostatni na rok 1910. Język rosyjski pojawił się też od 1877 roku w rubrycelach w postaci modlitwy za rosyjski dom panujący. Za każdym razem towarzyszył mu jednak także tekst polski. Tak było aż do rubryceli na rok 1907 włącznie. W latach 1908-1910 tekst rosyjski nie występował, zostawiając miejsce polskiemu, by jednak powrócić w latach 1911-1916. W rubrycelach na lata 1917-1918 nie zamieszczono już ani tekstu polskiego, ani rosyjskiego.

Treść druków

Treść i układ rubrycel diecezji lubelskiej był kontynuacją tego, co znajdowało się w publikacjach diecezji chełmskiej, a później chełmsko-lubelskiej¹⁸. Tak więc w rubryceli na rok 1808 na pierwszej stronie zamieszczono tytuł druku, nazwisko i godności bp. W. Skarszewskiego, a także jego herb oraz stosowny epigramat¹⁹. Na stronie drugiej zamieszczono informacje zatytułowane *Revolutions annuae* oraz *Festa mobilia*. Dalej znalazł się ogólny kalendarz liturgiczny, a po nim szczegółowe informacje liturgiczne dla kolegiaty lubelskiej.

W rubrycelach w późniejszym okresie zachodziły drobne zmiany. Herb zamieszczano zasadniczo – z niewielkimi przerwami w przypadku administratorów diecezji – aż do końca posługi biskupiej Wincentego a Paulo Pieńkowskiego, czyli do rubryceli na rok 1863. Wiersze herbowe zaniknęły jednak już po śmierci bp. J.M. Dziecielskiego, a więc po roku 1839²⁰.

Współoprawy z 42 kartami rubryceli na rok 1808 katalog duchowieństwa liczył 14 kart. Zawierał informacje o biskupie, wykazy prałatów i kanoników lubelskiej kapituły katedralnej oraz lubelskiej kapituły kolegiackiej, wykaz dziekanów terenowych, w układzie dekanalnym wykaz duchowieństwa parafialnego przy poszczególnych placówkach. Następnie katalog podawał wykaz zarządu seminarium duchownego oraz listę alumnów, wykaz egzaminatorów konkursowych duchowieństwa starającego się o probostwa, wykaz egzaminatorów dla duchowieństwa poszczególnych dekanatów starającego się o uprawnienia do spowiadania, wreszcie listę kapłanów zmarłych w roku poprzednim. Dodatkowe 2 karty, umieszczone na końcu, dotyczyły faz księżycy oraz wschodu i zachodu słońca i zostały zatytułowane odpowiednio *Lunationes* oraz *Tabula ortus et occasus solis*.

Ten podstawowy układ treści rubrycel i schematyzmów w ciągu następnych dekad występował w różnych drobnych odmianach. Począwszy od schematyzmu na rok 1813, po wykazie egzaminatorów zaczęły się pojawiać ogłoszenia o terminach egzaminów dla duchowieństwa oraz inne wiadomości, w tym także wskazówki liturgiczne, które gromadzono odpowiednio pod tytułami: *Notificatio cleri diaecesani*, *Decreta scitu necessaria* oraz *Annotationes liturgicae*. Niekiedy dołączano po katalogu także całe dokumenty papieskie, np. w roku 1817 bullę

¹⁸ Marczewski, *Rubrycele i schematyzmy diecezji chełmsko-lubelskiej*, s. 54-55.

¹⁹ A. Strycharczuk, J.R. Marczewski, *Apoteoza godła heraldycznego biskupa Wojciecha Skarszewskiego w łacińskich wierszach herbowych w rubrycelach chełmsko-lubelskich i lubelskich*, „Roczniki Humanistyczne”, 63 (2015) z. 3, s. 149-176.

²⁰ A. Strycharczuk, J.R. Marczewski, *Apoteoza godła heraldycznego biskupa Józefa Marceliego Dziecielskiego (1768-1839) w łacińskich wierszach herbowych w rubrycelach lubelskich*, „Roczniki Humanistyczne”, 68 (2020) z. 3, s. 112-128.

Benedykta XIV o masonerii. Od publikacji na rok 1817 zaczęła się pojawiać lista dni świątecznych związanych z domem panującym, a rok później tekst wskazanej modlitwy i opis sposobu jej odmawiania. W rubryceli na rok 1818 znalazły się teksty liturgiczne dotyczące obchodów we włączonej do diecezji kolegiacie zamojskiej, a w schematyzmie wykaz członków tamtejszej kapituły. W schematyzmie na rok 1823 wyodrębniono – po kanonikach kapituły katedralnej – konsystorz lubelski. W tej samej publikacji doszło do szczegółowego zebrania informacji statystycznych o parafiach i duchowieństwie. Mianowicie: przy każdej z parafii podawano liczbę wiernych, a przy każdym z duchownych rok urodzenia i święceń kapłańskich. Ponadto przedstawione zostały wszystkie klasztory położone w diecezji wraz z zakonnikami i zakonnicami. Od schematyzmu na rok 1827 zmieniono porządek podawania informacji o duchowieństwie. Przeniesiono wówczas wiadomości o egzaminatorach i seminarium przed wykaz duchowieństwa parafialnego, tak iż odtąd wszystkie centralne instytucje diecezjalne i ich obsada znajdowały się na początku schematyzmu. Począwszy od schematyzmu na rok 1831, wszystkie ogłoszenia – z wyjątkiem informacji i modlitwy za dom panujący – zostały przeniesione na koniec rubryceli, jako powiązane z liturgią. W schematyzmie na rok 1842 wykaz alumnów przeniesiono do dalszej części publikacji, po liście kapłanów. W schematyzmie na rok następny postąpiono zaś tak w stosunku do całości instytucji seminaryjnej. Od schematyzmu na rok 1843 zaczęto dołączać do niego skorowidz parafii i duchowieństwa, umieszczając go przed informacjami i modlitwami za dwór panujący. W schematyzmie na rok 1844 po zestawieniu podającym duchowieństwo, alumnów i zmarłych kapłanów znalazł się osobno wydzielony wykaz klasztorów i duchowieństwa zakonnego, w tym także siostr zakonnych.

Taki układ rubrycel i schematyzmów utrwalił się na dwie dekady z tym wyjątkiem, że od schematyzmu na rok 1855 przed skorowidzem zamieszczano ogólną statystykę diecezjalną. Od schematyzmu na rok 1864 pojawiły się dni i teksty modlitw za papieża, które umieszczono przed tekstami modlitw za członków domu panującego. Jako że na lata 1866-1869 wychodziły tylko rubrycele, zatem tam właśnie, po kalendarzu liturgicznym, umieszczano wykazy i modlitwy za papieża i dom panujący oraz tabele astronomiczne. To przeniesienie utrwaliło się także w kolejnych latach – odtąd schematyzmy kończyły się skorowidzami. Od roku 1870 w schematyzmach zaszła zmiana w postaci rozróżnienia instytucji i duchowieństwa na terenie guberni lubelskiej i siedleckiej. Warto wszakże pamiętać, że w Królestwie Kongresowym granice guberni pokrywały się z granicami diecezji. W tym samym roku 1870 informacja o zarządzie i alumnach seminarium wróciła na wcześniejsze miejsce w porządku schematyzmu, a więc znalazła się wśród centralnych instytucji diecezjalnych. Od rubryceli na rok 1872 szereg informacji i wskazań liturgicznych natury ogólnej zostało umieszczonych jeszcze przed właściwym kalendarzem liturgicznym. Na końcu rubryceli, przed informacjami astronomicznymi, pozostawiono jedynie informacje o egzaminach na beneficja i do seminarium. Poczynając od schematyzmu na tenże rok, przed urzędami i instytucjami diecezji lubelskiej zaczęto zamieszczać informacje o papieżu i przełożonych kościelnych w państwie rosyjskim. Od rubryceli na rok 1873 do terminów i mo-

dlitw za papieża i dom panujący dodano także teksty za biskupa, zaś na koniec schematyzmu, po skorowidzu, przerzucono informacje o egzaminach.

Szczególniej uwagi wart jest schematyzm na rok 1874. Otóż na 30 stronach, po wykazach obcych dostojników kościelnych, przed wiadomościami o miejscowych instytucjach i osobach, wydrukowano obszerny tekst na temat chełmskiej i krakowskiej tradycji oraz powstania i organizacji diecezji lubelskiej. Dodano również pełny wykaz dotychczasowych biskupów chełmskich i lubelskich. W schematyzmie na rok 1875 znalazły się zaś niektóre dokumenty dotyczące początków diecezji lubelskiej. Od roku 1876 informacje o seminarium rozdzielono w ten sposób, że to, co dotyczyło seminaryjnego zarządu, drukowano przy instytucjach centralnych, zaś listę alumnów po wykazie całego duchowieństwa diecezjalnego. Od tego samego roku po schematyzmie w języku polskim drukowano skrócony schematyzm w języku rosyjskim.

Od lat 80. XIX wieku nastąpiła stabilizacja układu treści zarówno rubrycel, jak i schematyzmów lubelskich, co trwało w zasadzie do końca epoki rozbiorowej. Warto zatem, gwoli egzemplifikacji przywołać dokładny spis treści jednego z ówczesnych druków. Układ i zawartość wybranej publikacji na rok 1900 była następująca:

Directorium divini officii

De necessitate, utilitate et modo catechizandi

Revolutiones anni

Festa mobilia

Communio paschalis

Praenotanda

De oratione iussu ordinarii loci dicenda

Tempus lectionis matutini cum laudibus

Ogłoszenie roku jubileuszowego

Kalendarz liturgiczny

Brevis regula vitae

Dies festivi papales

Dies festivi episcopales

Dies festivi imperialis palatii (także po rosyjsku)

Phases lunae

Tabella ortus et occasus centri solis

Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri

Hierarchia Romano-Catholica

Catalogus cleri

Episcopus

Capitulum Cathedrale Lublinense

Capitulum Insignis Collegiatae Zamoscensis

Consistorium Generale

Decani foranei

Seminarium Dioecesis Lublinensis

Preceptores religionis et moralitatis in scholis publicis
Gubernium Lublinense (dekanaty, parafie, duchowieństwo)
Gubernium Siedlcense (dekanaty, parafie, duchowieństwo)
Ordinati anno 1899
Presbyteri emeriti
Residentes sine officio
Presbyteri extra dioecesim degentes
Demeriti
Presbyteri in Domino defuncti anno 1899
Seminarium Dioecesanum (alumni)
Hospitalia infirmorum
 Statystyka diecezjalna
Alphabetica specificatio ecclesiarum
Alphabetica consignatio universi cleri
Consignatio examinum

Bez wątpienia ustalenie miejsc przechowywania i prezentacja pełnej kolekcji rubrycel i schematyzmów diecezji lubelskiej doby rozbiorów – czego dokonano w niniejszym opracowaniu – stanowi ważne osiągnięcie, mogące ułatwić pracę przyszłych badaczy zróżnicowanej gamy zagadnień związanych z lokalnym życiem kościelnym niemal całego XIX wieku i pierwszych dekad XX stulecia. Ze względu na specyficzną przeszłość miejscowych struktur kościelnych, łączących niegdys w swych granicach kilka współczesnych organizmów eklezjalnych, wydaje się, że przedstawione w artykule treści mogą służyć stosunkowo szerokiemu gronu zainteresowanych.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (AAL)
 sygn. Rep 60 A 252, Wykaz tabelaryczny duchowieństwa świeckiego 1835-1838.
 sygn. Rep 60 A 253, Wykaz tabelaryczny duchowieństwa świeckiego 1839-1846.
 sygn. Rep 60 A 254, Wykaz tabelaryczny duchowieństwa świeckiego 1847-1864.
 sygn. Rep 60 B IIa 112, O rubrycelach i katalogach drukiem ogłaszanych 1899-1902.

Źródła drukowane

Directorium (Ordo) officii divini pro dioecesi Lublinensi 1808-1918.
Catalogus (Elenchus, Consignatio) cleri dioecesis Lublinensis 1808-1918.

Opracowania

- Bylina Sławomir, *Schematyzm Diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej w latach 1945-1992*, „Rocznik Białskopodlaski”, 24 (2016) s. 293-316.
- Dzyr Stanisław, *Diecezja podlaska i jej duchowieństwo w latach 1818-1867*, w: *Dzieje diecezji janowskiej czyli podlaskiej w latach 1818-1867*, red. E. Jarmoch, S. Bylina, R. Wiszniewski, Siedlce 2017, s. 136-178.
- Estreicher Karol, *Bibliografia polska XIX wieku*, cz. I, t. 3-4, Kraków 1962-1963.
- Gdula Paweł, *Drukarstwo lubelskie*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio F. Historia, 8 (1953) s. 39-112.
- Górecki Piotr, *Opolskie roczniki diecezjalne 1947-2010*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 34 (2014) s. 207-230.
- Hałaburda Marek, *Katalog rubrycel diecezji pińskiej 1926-1939 znajdujących się w księgozbiorze Archiwum Diecezjalnego w Drohiczynie*, „Studia Teologiczne. Białystok, Drohiczyn, Łomża”, 35 (2017) s. 241-260.
- Hałaburda Marek, *Schematyzmy diecezji pińskiej (1926-1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 112 (2019) s. 151-166.
- Kardyś Piotr, *Rubrycele i schematyzmy diecezji żmudzkiej z lat 1853-1914 zachowane w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach*, „Nasza Przeszłość”, 126 (2016) s. 291-319.
- Konarska-Zimnicka Sylwia, *Ze zbiorów Archiwum Diecezjalnego w Kielcach: rubrycele i schematyzmy diecezji tyraspolskiej 1858-1913*, „Archeion”, 118 (2017) s. 341-364.
- Kopiec Jan, *Schematyzmy diecezji opolskiej z lat 1947-1974*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 61 (1992) s. 167-216.
- Kowalski Waldemar, *Schematyzm diecezji krakowskiej z tzw. kopiarza wiślickiego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 81 (2004) s. 101-138.
- Krahel Tadeusz, *Schematyzmy diecezji wileńskiej jako źródło historyczne*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 38 (1979) s. 109-149; 39 (1979) s. 191-235.
- Kramarz Henryka, *„Schematyzmy galicyjskie” (1776-1914) jako c.k. rocznik sprawozdawczy dotyczący obsady kadrowej władz, urzędów, towarzystw i instytucji*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej”, 10 (2007) z. 1, s. 5-29.
- Kramarz Henryka, *Schematyzmy galicyjskie jako źródło historyczne*, „Studia Historyczne”, 25 (1982) z. 1, s. 27-48.
- Krucki Łukasz, *Rubrycele i schematyzmy archidiecezji gnieźnieńskiej. Katalog druków przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie*, Gniezno 2016.
- Krucki Łukasz, *Rubrycele i schematyzmy archidiecezji gnieźnieńskiej (1532-2019)*, „Roczniki Teologiczne”, 67 (2020) z. 4, s. 5-39.
- Kumor Bolesław, *Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 20 (1970) s. 253-374.
- Kumor Bolesław, *Schematyzmy diecezji tarnowskiej z XIX wieku jako źródło demograficzne*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, 1 (1967) s. 67-87.
- Kumor Bolesław, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*, Kraków 1980.
- Kwaśniewski Andrzej, *Rubrycele i elenchusy diecezji krakowskiej z lat 1801-1848*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne”, (2014) s. 205-245.
- Kwaśniewski Andrzej, *Rubrycele i schematyzmy diecezji kieleckiej (1808-1818)*, „Z dziejów Regionu i Miasta. Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej”, 4 (2013) s. 57-77.
- Marczewski Jarosław Roman, *Rubrycele i schematyzmy diecezji chełmsko-lubelskiej*, „Roczniki Teologiczne”, 65 (2018) z. 4, s. 51-71.

- Marczewski Jarosław Roman, *Rubrycele i schematyzy lacińskiej diecezji chełmskiej*, „Roczniki Teologiczne”, 66 (2019) z. 4, s. 21-39.
- Moskal Tomasz, *Rubrycele i schematyzy diecezji sandomierskiej (1818-1992)*, „Roczniki Teologiczne”, 65 (2018) z. 4, s. 39-50.
- Różański Mieczysław, *Schematyzy diecezji łódzkiej w okresie II Rzeczypospolitej (1922-1939) jako źródło do poznania jej struktury organizacyjnej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 110 (2018) s. 311-326.
- Strycharczuk Agnieszka, Marczewski Jarosław Roman, *Apoteoza godła heraldycznego biskupa Józefa Marcelego Dziecielskiego (1768-1839) w lacińskich wierszach herbowych w rubrycelach lubelskich*, „Roczniki Humanistyczne”, 68 (2020) z. 3, s. 111-132.
- Strycharczuk Agnieszka, Marczewski Jarosław Roman, *Apoteoza godła heraldycznego biskupa Wojciecha Skarszewskiego w lacińskich wierszach herbowych w rubrycelach chełmsko-lubelskich i lubelskich*, „Roczniki Humanistyczne”, 63 (2015) z. 3, s. 149-176.
- Szczepaniak Jan, *Rubrycele diecezji krakowskiej z lat 1735-1811 przechowywane w księgozbiorze podręcznym Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 114 (2020) s. 353-370.
- Szczepaniak Jan, *Zawartość i katalog rubrycel diecezji krakowskiej z lat 1735-1811 znajdujących się w księgozbiorze podręcznym Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 115 (2021) s. 471-502.
- Walkowska Danuta, *Drukarnia Kossakowskich (1846-1939)*, w: *Studia z dziejów drukarstwa i księgarstwa w Lublinie w XIX i XX wieku*, red. B. Szyndler, Lublin 1988, s. 127-153.
- Zamoyski Grzegorz, *Schematyzy diecezji przemyskiej ob. łac. jako źródło statystyczno-kartograficzne*, „Rocznik Przemyski”, 41 (2005) z. 4, s. 127-142.

Netografia

- Biblioteka Uniwersytecka KUL, *Consignatio Cleri Saecularis ac Regularis Dioecesis Lublinensis pro Anno Domini (...) Confecta*, <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/14618> (dostęp: 15.03.2020).
- Biblioteka Uniwersytecka KUL, *Ordo Officii Divini ad Usum Dioecesis Lublinensis pro Anno Domini...*, <https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/14476> (dostęp: 15.03.2020).

RUBRYCELE I SCHEMATYZMY DIECEZJI LUBELSKIEJ W DOBIE ZABORÓW

Streszczenie

Diecezja lubelska została ustanowiona w 1805 roku mocą wydanej wówczas papieskiej bulli. Jej ogłoszenie z przyczyn politycznych zostało odłożone do 1807 roku. W konsekwencji dopiero od 1808 roku zaczęły ukazywać się rubrycele i schematyzmy lubelskie. W swoich cechach zewnętrznych oraz układzie treści przypominały wcześniejsze druki diecezji chełmskiej i chełmsko-lubelskiej. W okresie rozbiorów, w latach 1808-1918, ukazało się 111 rubrycel i 105 schematyzmów. Wszystkie udało się odnaleźć w archiwalnych i bibliotecznych instytucjach Lublina. Rubrycele i schematyzmy lubelskie były wydawane w Warszawie oraz Lublinie. Posługiwano się w nich językiem łacińskim, polskim i rosyjskim. W rubryceli zamieszczano kalendarz liturgiczny, a także ogłoszenia duszpasterskie oraz liturgiczne ważne z punktu widzenia życia diecezji i posługi księdza. W schematyzmach podawano informacje o całej hierarchii kościelnej pod panowaniem rosyjskim oraz o duchowieństwie i instytucjach diecezji lubelskiej. Z perspektywy czasu stały się one cennym źródłem do badań nad kościelną przeszłością.

Słowa kluczowe: rubrycela; schematyzm; duchowieństwo; diecezja lubelska